

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.3>

УДК 336.1.025.12:[336:352.07](477)

М. І. Крупка,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8775-1397>*

М. І. Кульчицький,

*д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8747-8677>*

Д. В. Ванькович,

*д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2961-5151>*

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

М. Krupka,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv, Ukraine, Lviv

М. Kulchytsky,

Doctor of Economic Sciences, Professor, of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv, Ukraine, Lviv

D. Vankovych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National university of Lviv, Ukraine, Lviv

**STATE FINANCIAL CONTROL AS A FACTOR OF TAX REVENUE
GROWTH OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE**

У статті висвітлено роль бюджетів територіальних громад у стимулюванні соціально-економічного та культурного розвитку регіонів і підвищенні добробуту їхніх мешканців. Фінансові ресурси територіальних громад України визначено з погляду джерел їх мобілізації у грошовій формі, які охоплюють податкові і неподаткові надходження, а також можуть формуватися за допомогою надання трансферів з центрального бюджету та залучення фінансових ресурсів на позиковій основі. Аргументовано, що левову частку фінансових ресурсів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах формують за рахунок податкових надходжень, які у роботі визначено як спрямування грошових коштів до бюджетів у формі загальнонаціональних та муніципальних обов'язкових платежів і зборів. Визначено низку напрямів податкових реформ на місцевому рівні, які покликані зміцнити фінансову незалежність територіальних громад.

Окреслено головні проблеми територіальних громад у сфері мобілізації податкових надходжень, зазначено, що податкова система виступає ключовим чинником формування їх фінансового потенціалу в сучасних умовах. Проаналізовано виконання місцевих бюджетів України за доходами в абсолютному та відносному вимірі за період 2000 – 2023 років, визначено головні податки і збори, за рахунок яких формуються бюджети територіальних громад після проведення реформи фінансової децентралізації.

Обґрунтовано, що ефективна організація державного та громадського фінансового контролю на місцевому рівні з використанням сучасних цифрових технологій є важливим чинником зростання податкових надходжень до бюджетів територіальних громад. В умовах посилення євроінтеграційних процесів наголошено на необхідності співпраці вітчизняних інститутів державного фінансового контролю з міжнародними організаціями, яка сприятиме зростанню його ефективності та створить умови для ефективного формування і використання бюджетних коштів у регіонах. Для поліпшення організації державного фінансового контролю у роботі запропоновано усунути прогалини у вітчизняному законодавстві, підвищити

фаховий рівень працівників контролюючих інституцій, які працюють на рівні територіальних громад, посилити відповідальність за реалізацію злочинних задумів у сфері місцевих фінансів. Аргументовано необхідність залучення громадськості до організації фінансового контролю у територіальних громадах, що стане можливим в умовах використання цифрових технологій та допоможе підвищити прозорість бюджетного процесу на місцевому рівні.

The article highlights the role of the budgets of territorial communities in stimulating the socio-economic and cultural development of regions and increasing the well-being of their residents. The financial resources of the territorial communities of Ukraine are determined from the point of view of the sources of their mobilization in monetary form, which include tax and non-tax revenues, and can also be formed by providing transfers from the central budget and attracting financial resources on a loan basis. It is argued that the lion's share of the financial resources of local self-government in Ukraine and foreign countries is formed at the expense of tax revenues, which are defined in the work as the direction of funds to budgets in the form of national and municipal mandatory payments and fees. A number of directions of tax reforms at the local level, which are designed to strengthen the financial independence of territorial communities, have been identified.

The main problems of territorial communities in the field of tax revenue mobilization are outlined, it is noted that the tax system is a key factor in the formation of their financial potential in modern conditions. The implementation of the local budgets of Ukraine by income in absolute and relative terms for the period 2000-2023 was analyzed, the main taxes and fees, at the expense of which the budgets of territorial communities are formed after the implementation of the financial decentralization reform, were determined.

It is substantiated that the effective organization of state and public financial control at the local level using modern digital technologies is an important factor in the growth of tax revenues to the budgets of territorial communities. In the context of the strengthening of European integration processes, the need for cooperation of

domestic institutions of state financial control with international organizations is emphasized, which will contribute to the growth of its effectiveness and create conditions for the effective formation and use of budgetary funds in the regions. In order to improve the organization of state financial control, it is proposed to eliminate gaps in domestic legislation, increase the professional level of employees of controlling institutions working at the level of territorial communities, and strengthen responsibility for the implementation of criminal plans in the field of local finances. The need to involve the public in the organization of financial control in territorial communities is argued, which will become possible under the conditions of the use of digital technologies and will help increase the transparency of the budget process at the local level.

Ключові слова: *доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, податок із доходів фізичних осіб, єдиний податок, місцеві податки і збори, державний фінансовий контроль, Рахункова палата, Державна аудиторська служба, громадський контроль, територіальні громади, національна економіка.*

Keywords: *local budget revenues, tax revenues, personal income tax, single tax, local taxes and fees, state financial control, Accounting Chamber, State Audit Service, public control, territorial communities, national economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна українська економіка функціонує в умовах надскладних викликів, які породжені повномасштабною агресією росії, що триває вже третій рік. Вона завдала та продовжує наносити непоправної шкоди не тільки громадянам, суб'єктам господарювання, екології, а й вітчизняній фінансовій системі, яка зазнала значних втрат у податковому потенціалі та знизила спроможність до мобілізації фінансових ресурсів. Бюджетна система є важливою складовою публічних фінансів, оскільки зосереджує в собі фінансові ресурси, які необхідні для

повноцінного виконання функцій держави. У довоєнний період Україна провела модернізацію фінансів держави за допомогою реалізації реформи децентралізації влади, яка була майже повністю завершена наприкінці 2021 року. Вона надала значних повноважень місцевому самоврядуванню та перерозподілила частину ресурсів з центрального рівня на муніципальний з метою підвищення фінансової спроможності новоутворених територіальних громад, які починаючи з 2022 року мали показати високі показники результативності щодо управління власним господарством.

Проте оцінити результати проведеної реформи децентралізації є досить складно, оскільки оголошення воєнного стану в країні та окупація частини території унеможливило нормальний розвиток більшості українських територіальних громад. Особливо це стосується тих, що окуповані або інфраструктура яких зазнала значних руйнувань унаслідок військових дій. Така ситуація ставить перед державою нові виклики, оскільки у розвинених країнах важливу роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку відіграє міцне самоврядування, а в Україні вони були піддані впливу руйнівних деструктивних зовнішніх чинників, що вимагає від уряду розроблення і проведення інноваційної фінансової політики, яка дасть змогу створити серйозні передумови для відновлення господарства муніципальних органів влади.

Сьогодні під тиском громадськості місцева влада по всій країні формує бюджети військового спрямування на 2025 рік, у яких передбачають виділяти значні суми на підвищення безпеки і оборони України та до мінімуму зменшити видатки на розвиток інфраструктури територіальних громад. Водночас запропоновано також нарощувати видатки економічного і соціального спрямування у період повоєнного відновлення економіки України, в якому місцева влада виконуватиме далеко не останню роль, оскільки у більшості випадків буде змушена самостійно виявляти напрями мобілізації фінансових ресурсів для розбудови власного господарства та зведення інфраструктурних об'єктів. Виконати це складне завдання їй допоможе

ефективно організована система державного фінансового контролю, яка буде спроможна створити передумови для нарощення податкових надходжень українських територіальних громад, що стане запорукою зміцнення їх фінансової незалежності.

Пошуку напрямів зростання податкових надходжень до бюджетів територіальних громад за допомогою підвищення ефективності системи державного фінансового контролю присвятили свої публікації такі українські науковці: В. Бортняк [1], О. Василевська-Смаглюк [2], М. Гарбуз [10], Н. Гура [2], І. Дерун [2], В. Зубченко [5], А. Івачевський [10], А. Карпич [5], А. Клименко [4], С. Коваль [9], І. Лютий [5], В. Письменний [8], О. Продеус [10], І. Сидор [9], П. Стасюк [10], А. Торбич [10], С. Туліка [10], В. Шевчук [2] та інші.

Зважаючи на вагомий обсяг напрацювань з обраної проблематики, необхідно зазначити, що з початком повномасштабної війни в Україні перед місцевим самоврядуванням постали нові проблеми, які потребують вирішення та реалізації поглиблених досліджень. Зокрема це стосується удосконалення механізму формування податкових надходжень до бюджетів територіальних громад, удосконалення системи державного фінансового контролю як чинника виявлення напрямів нарощення податкових доходів до місцевих бюджетів в умовах відсутності кредитних ресурсів на ринку тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення напрямів зростання податкових надходжень бюджетів територіальних громад України за допомогою підвищення ефективності організації державного фінансового контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні Україна активно розпочала підготовку спільно з ЄС щодо вступу, на яких вже окреслено чітке коло вимог, які необхідно виконати з метою повноцінного входження країни у європейське співтовариство. Як відомо функціонуюча вітчизняна система місцевих фінансів потребує довершеності у відповідності з цілями фінансової децентралізації та спрямування її на дотримання стандартів й досвіду провідних європейських країн. Бюджети територіальних громад важливо

перетворити на драйвери соціально-культурного й господарського прогресу регіонів, котрі будуть здатні гарантувати підвищення добробуту місцевого населення. Тому досягнути такої мети буде неможливо в умовах обмеженості фінансових ресурсів у місцевої влади та низької фінансової автономії територіальних громад. Така ситуація актуалізує необхідність дослідження доходів місцевих бюджетів та їх основних джерел формування – місцевих і загальнодержавних податків та зборів.

Муніципальній владі вигідно стимулювати розвиток підприємницької діяльності, малого бізнесу, створювати сприятливий клімат для приходу великих інвесторів, оскільки усі вони будуть потенційними капіталовкладниками у прогрес різних секторів економіки регіону, а також стабільними платниками місцевих обов'язкових платежів, що допоможе зміцнити фіскальний потенціал громади. Це підкреслює те, що органи управління територіальними громадами мають шукати взаємовиважену позицію у напрямі задоволення інтересів усіх сторін господарської системи регіону, що допоможе зробити її заможнішою. Цьому сприятиме побудова механізму оптимального розподілу створеного територіального продукту між усіма зацікавленими суб'єктами, що проживають або ведуть діяльність у межах громади.

На наш погляд, фінансові ресурси територіальних громад України доцільно визначати з погляду джерел їх мобілізації у грошовій формі, які охоплюють податкові і неподаткові надходження, а також можуть формуватися за допомогою надання трансферів з центрального бюджету та залучення фінансових ресурсів на позиковій основі. Сьогодні досвід провідних країн світу переконує, що з урахуванням поширених тенденцій щодо підтримання місцевого самоврядування з боку центральної влади, простежується постійне зростання ролі місцевих податків і зборів у нарощенні фіскального потенціалу територіальних громад. Зокрема у них частки надходження податків і зборів місцевого значення може досягати 70 %, що свідчить сьогодні про важливість нарощення цієї складової у бюджетах українських територіальних громад,

оскільки це дасть змогу зміцнити їхню бюджетну автономію та власноруч стимулювати економічний розвиток регіонів.

В Україні наслідком реалізованих реформ у сфері мобілізації надходжень до місцевих бюджетів було зміна нормативів перерозподілу загальнонаціональних податків і зборів між рівнями бюджетної системи з метою збільшення ступеня незалежності територіальних громад. Водночас на мобілізацію податкових надходжень муніципальних бюджетів значно посприяло підвищення значення органів управління територіальним громадами у створенні передумов для прогресу власної території. З пасивної складової вони трансформувалися в активну, оскільки відчували себе повноправними керівниками регіону, які мають відповідні важелі й інструменти щодо мобілізації податкових надходжень та спроможні вирішувати економічні проблеми самостійно та на власний розсуд з огляду на пріоритетні інтереси громадян.

В українському законодавстві податкові надходження визначають як спрямування грошових коштів до бюджетів у формі загальнонаціональних та муніципальних обов'язкових платежів і зборів. З огляду на процеси децентралізації, які проходили у нашій країні, виокремлюють низку шляхів податкових змін на місцевому рівні. Зокрема: створення необхідної чисельності власних напрямів отримання доходів для територіальних громад з метою повноцінної реалізації поставлених завдань та делегованих повноважень (левову частку таких фінансових ресурсів мають складати податкові платежі місцевого значення, котрі до початку бюджетної децентралізації займали зовсім незначну питому вагу у надходженнях й не мали змоги відігравати суттєвої ролі у фінансовому забезпеченні функціонування території); формування дієвих механізмів заохочення територіальних платників обов'язкових платежів вносити податки у регіональні бюджети й використання такими діями фінансового потенціалу територіальної громади.

В Україні за існуючої системи оподаткування недостатня увага приділяється регіональним особливостям справляння обов'язкових платежів, а

також окремим фіскальним можливостям податків і зборів, що не використовуються. Так, у кожному регіоні існують певні об'єкти оподаткування, здатні поповнити доходи місцевих бюджетів для вирішення ширшого кола економічних і соціальних проблем. Тому подальше зростання значимості податкових надходжень у формуванні доходів бюджетів усіх рівнів має відбуватися у напрямку покращення економічних умов діяльності суб'єктів господарювання та задіяних у них працівників, примноження їх доходів і прибутків як реального джерела коштів для наповнення бюджетів, а не відображати формальних змін у бюджетному та податковому законодавстві [4, с. 243].

Не менш важливими сьогодні залишаються проблеми, що стосуються:

- організації дієвого державного контролю за процесом справляння окремих місцевих податків і зборів;
- низького рівня впливу місцевих органів влади на процес визначення бази оподаткування та встановлення ставок податків, які справляються саме за рахунок місцевих бюджетів;
- відсутності права органів місцевого самоврядування на встановлення власних податків і зборів на своїй території;
- низької зацікавленості представників місцевої влади в стимулюванні підприємницької активності як підґрунтя збільшення бази оподаткування, а також інтересу в додатковому залученні коштів шляхом стягнення місцевих податків і зборів, що, передусім, породжує неефективність окремих ставок місцевих податків і зборів, що не дає змоги забезпечити стабільних надходжень до місцевих бюджетів [4, с. 243].

З огляду на зазначене вище доцільно констатувати факт, що система оподаткування є головним інструментом формування фінансової спроможності новоутворених громад. Сьогодні місцеві податки і збори не відіграють вагомої ролі у наповненні територіальних бюджетів, тому, з метою поліпшення такої ситуації, необхідно надати їх визначених ознак, які притаманні муніципальним податкам як господарському явищу: визначення ставок оподаткування необхідно проводити на рівні територіальних громад; розрахунок податкової бази необхідно здійснювати місцевими органами влади; збирання обов'язкових

платежів важливо реалізовувати за допомогою територіальних громад, а податки мають зараховуватися до їх бюджету у стовідсотковому розмірі.

Для підвищення результативності функціонування новоутворених адміністративних об'єднань доречно збільшувати питому вагу власних надходжень у загальному розмірі мобілізованих фінансових ресурсів, що допоможе реалізувати ключові рекомендації європейської ради щодо вступу в ЄС. У більшості європейських держав територіальні об'єднання володіють правом власноруч встановлювати необхідні муніципальні податки, визначати ключові їхні характеристики, досягати максимальної ефективності від їх справляння за рахунок детального відображення особливостей ведення господарської діяльності підприємств та малого бізнесу на їхній території.

Головною причиною передання центральним урядом повноважень на муніципальний рівень є те, що місцева влада добре знає ключові проблеми громади, потреби її жителів, які потрібно задовольняти першочергово, визначає чинники, на які необхідно опиратися у процесі стимулювання економічного розвитку регіону тощо. Будь-які проблеми, вирішення яких буде вимагати населення території, супроводжуватимуться пошуком додаткових джерел власних надходжень та розробленню нових обов'язкових платежів із чітким розумінням їхнього впливу на господарську систему громади. Водночас у літературі існують протилежні думки, які характеризують зростання бюджетної незалежності громад як негативні явища, оскільки вважають, що це сприятиме сепаратистським настроям у країні та зумовить появу труднощів у проведенні ефективного фінансового вирівнювання розвитку депресивних територій (досить актуальне в умовах сьогодення, оскільки значна частина територіальних громад зазнали збитків унаслідок військових дій та окупації).

Проаналізуємо виконання місцевих бюджетів України за доходами в абсолютному та відносному розмірі за період 2000 – 2023 років. Підкреслимо, що за підсумками завершального етапу децентралізації у 2020 році було сформовано нову структуру місцевого самоврядування, головною одиницею якого стала об'єднана територіальна громада, тому важливим є дослідження впливу цього процесу на динаміку і структуру надходжень муніципальних бюджетів. Зауважимо, що за досліджуваний період (останні два десятиліття)

доходи бюджетів місцевого самоврядування збільшилися у відносному розмірі у понад 45,6 разів або на 638,3 млрд грн. Проте не можна робити поспішні висновки стосовно цього показника, оскільки за останні 23 роки відбувалися великі стрибки інфляції, особливо підчас світової фінансової кризи 2008 року та з початком військових дій на сході України у 2014 році. На рис. 1 подано інформацію щодо динаміки надходжень до місцевих бюджетів України та частки у них податкових платежів [3; 6; 7].

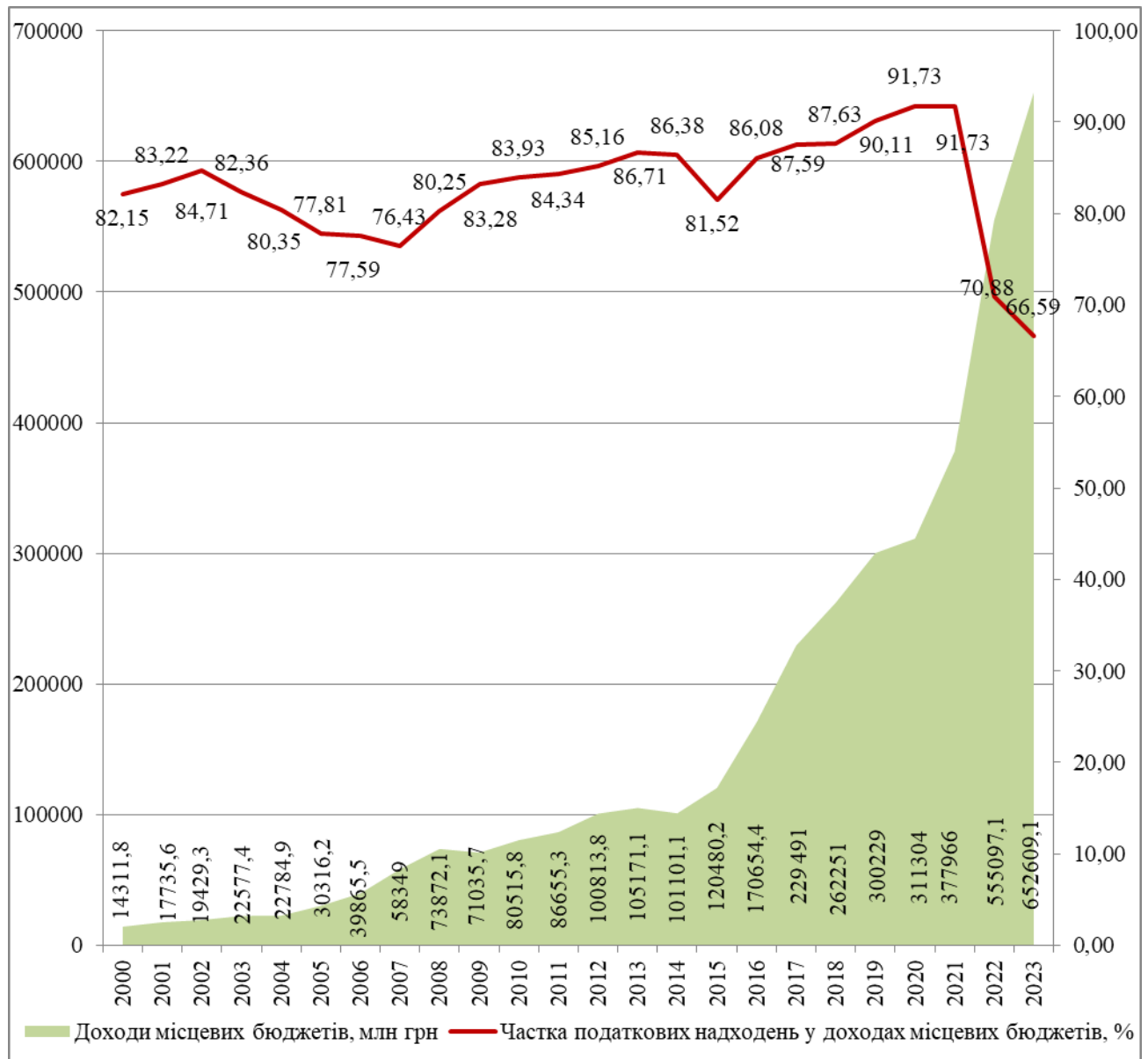

Рис. 1. Сукупні доходи місцевих бюджетів України та частки у них податкових надходжень в 2000 – 2023 роках [3; 6; 7]

Так, сукупні бюджетні надходження територіальних громад формувалися, зазвичай, з податкових джерел, про що засвідчила висока питома вага фіскальних надходжень, яка за аналізований період перебувала у межах від

77 % до 94,05 % (знизилися загалом приблизно на -15,25 відсоткових пунктів). Зауважимо, що цей показник перманентно зростає з 2015 року та з завершенням реформи децентралізації у 2020 році перебуває на достатньо високому рівні. Якщо брати у відносному вимірі, то за період 2000 – 2023 років надходження місцевого самоврядування від податків і зборів збільшилися близько у понад 37 раз, а абсолютний приріст становив близько 422,8 млрд грн. За 7 місяців 2024 року до місцевих бюджетів надійшло 381,5 млрд грн сукупних доходів [3; 6; 7].

Значну частину податкових доходів місцеві органи влади формують за рахунок податку із доходів фізичних осіб, платниками якого є жителі відповідних територій. Цей податок надходить до місцевих бюджетів унаслідок його пропорційного розподілу між рівнями бюджетної системи. Упродовж аналізованого періоду відносне значення цього податку у формуванні доходів громад знаходилося на рівні 60,6 % за підсумками 2012 року. У подальшому цей показник зріс майже на 1,1 відсоткових пункти і наприкінці 2023 року збільшився до значення 65,1 % (проте за підсумками 2023 року він суттєво знизився на 7,1 в.п.). На рис. 2 висвітлено динаміку цього податку та його частку у доходах бюджетів місцевого самоврядування України.

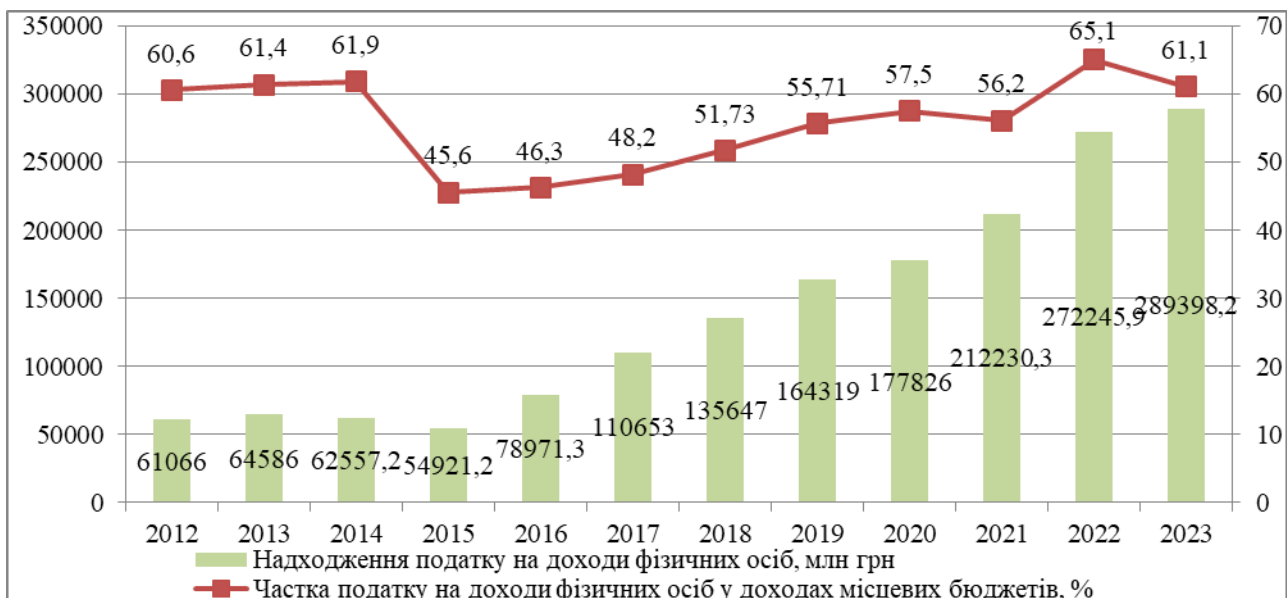

Рис. 2. Рівень надходжень податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів упродовж 2012 – 2023 років [3; 6; 7]

ПДФО сьогодні займає левову частку у бюджетах громад, проте початок війни суттєво підкорегував роль усіх податків у формуванні ресурсів місцевої влади, зокрема: зазнав зміни такий показник громад як чисельність населення

унаслідок його переміщення через військові дії, тому кількість мешканців зросла у регіонах, які менше постраждали від агресії РФ; змінилася також кількість найманих працівників у бізнес структурах, оскільки багатьох мобілізували у лави ЗСУ, інші були змушені звільняти робітників через релокацію бізнесу або взагалі припиняти діяльність. Вважаємо, що важливими напрямками нарощення надходжень до бюджетів громад від ПДФО є: зменшення розмірів тіньового сектору господарської системи; запобігання таким явищам як протермінування виплати зарплати; запровадження системи пропорційного розподілу між центральним, обласним та бюджетом громад у співвідношенні 15 – 10 – 75 відсотків відповідно (на противагу співвідношенню 21 – 15 – 64, яке є чинним сьогодні), що допоможе покрити збитки окремих населених пунктів унаслідок бойових дій на їх території; трансформація механізму справляння податку у сторону прогресивного типу.

На рис. 3 висвітлено динаміку місцевих податків і зборів та показано їхню фінансову роль у наповненні бюджетів територіальних громад. Після старту реформи децентралізації питома вага місцевих податків і зборів в загальному зростає упродовж 2014 – 2023 років на 15,01 відсоткових пункти (з 8 % до 23,01 %). Це свідчить про відносне зміцнення фінансової автономії місцевого самоврядування України [3; 6; 7].

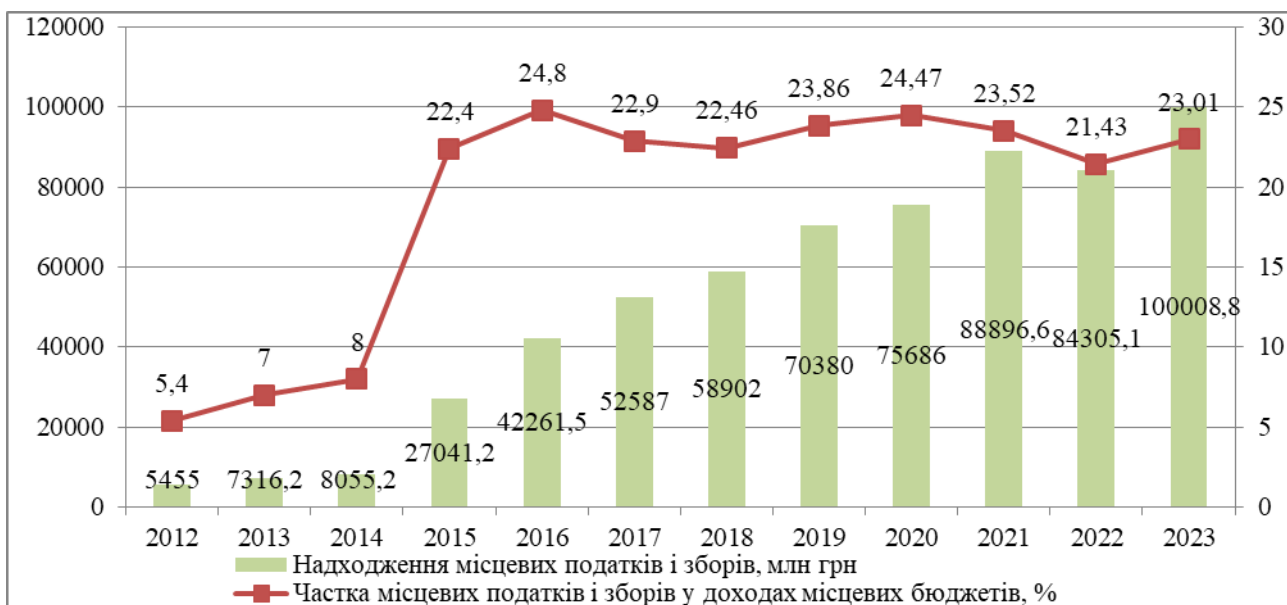

Рис. 3. Обсяги надходжень місцевих податків і зборів упродовж 2012 – 2023 років [3; 6; 7]

Важливе значення у формуванні фінансових ресурсів місцевого самоврядування має єдиний податок, який також входить до складу місцевих податків і зборів. За аналізований період він демонструє стабільне зростання та незважаючи на повільний проблемний розвиток національної економіки. Частка цього податку у доходах місцевих бюджетів упродовж 2012 – 2023 років зросла на 6,98 відсоткових пункти і становила у 2023 році 11,78 %, що свідчить про його важливість як інструменту формування фінансових ресурсів (рис. 4). Варто зазначити, що надходження цього податку від фізичних осіб завжди переважала поступлення від юридичних. Питома вага єдиного податку з фізичних осіб поступово зростала з рівня 4,09 % у 2012 року до значення 8,02 % – у 2023 році (збільшилася за аналізований період на 3,93 відсоткових пункти) [3; 6; 7].

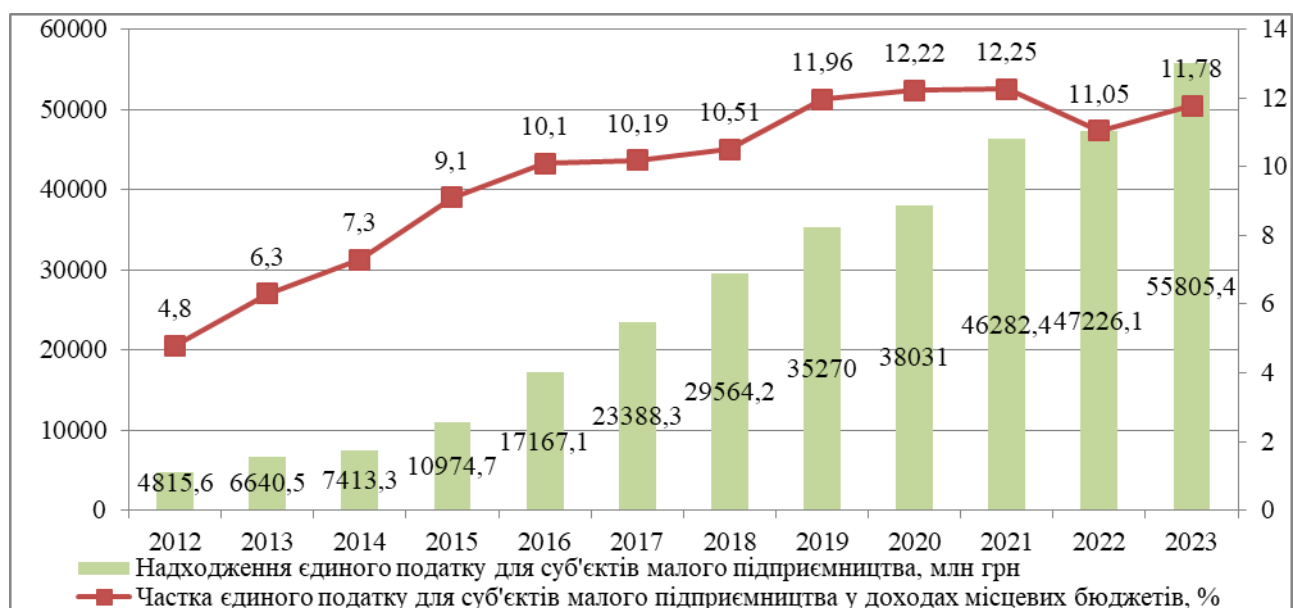

Рис. 4. Динаміка надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва упродовж 2012 – 2023 років [3; 6; 7]

Формування вітчизняної системи публічних фінансів на місцевому рівні в умовах завершення децентралізації потребує зміцнення фінансової спроможності громад та збільшення міри їхньої участі у перерозподілі регіональних фінансових ресурсів. Такі завдання буде можливим виконати за допомогою активного впровадження сучасних цифрових технологій у бюджетний процес на місцевому рівні, які дадуть змогу сформувати системи

обміну інформацією та платформи, що уможливають участь мешканців громад в режимі онлайн у формуванні і використанні бюджетних ресурсів. Сучасні інноваційні цифрові платформи у секторі місцевого самоврядування (E-data, ProZorro, Spending, Dozorro) характеризуються деякою скованістю щодо застосування у місцевому бюджетному процесі й мають бути адаптовані до його особливостей у новоутворених територіальних громадах. Доцільно збільшити кількість висвітлюваних прогнозних і реальних параметрів у розрізі усіх елементів грошових коштів громади з метою реалізації ґрунтовного аналізу й ухвалення результативних бюджетних рішень.

На наш погляд, формування додаткового обсягу фінансових коштів, результативність їх прогнозування і планування, розподілу й інвестування стимулюватиме зростання фінансового потенціалу місцевого самоврядування, що напряду відобразиться на підвищенні якості надання державних послуг мешканцям територіальних громад. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки наявні проблеми територіальних громад мають довготерміновий характер у той момент, коли їх розв'язання реалізують за допомогою поточних інструментів та ухвалення оперативних рішень. Тому їх подолання має супроводжуватися використанням інноваційних підходів, які охоплюватимуть: системний підхід до організації діяльності громад як головного суб'єкта господарських відносин в регіоні; забезпечення стабільного функціонування та реалізацію цілей сталого розвитку; використання інноваційних технологій з метою поліпшення системи інформаційних комунікацій у громаді, а також адекватного вимірювання головних параметрів й ухвалення фінансових рішень на регіональному рівні.

Зокрема, для обґрунтування та ухвалення оптимальних рішень щодо управління бюджетами територіальних громад доцільною є побудова ефективної системи інформаційного забезпечення та контролю на основі вербальної моделі. Така реалізація функції бюджетного контролю на місцевому рівні ґрунтується на порівнянні системи параметрів, котрі у своїй сутності характеризують граничні коефіцієнти діяльності територіальних громад й

покликані висвітлювати ступінь виконання визначених керівництвом завдань. Це порівняння показників необхідно проводити з використанням контрольних норм, котрі впроваджують у життя за рахунок реальних кількісних і якісних вимірників.

З погляду проведення фінансового контролю за виконанням бюджетів територіальних громад визначення цілей є процесом, котрий допомагає сформувати прямі комунікації у громаді. Інформаційна функція працює за рахунок яскраво вираженої системності, оскільки включає різні види планування і прогнозування. Водночас з метою реалізації функції визначення цілей та побудови системи ключових показників бюджетів громад, що допоможе підвищити рівень керованості бюджетною системою, необхідно здійснювати цей процес через призму організації моніторингу, обліку та аналізу виконання бюджетів.

Стосовно реалізації облікової функції у процесі управління муніципальними бюджетами, то вона характеризується утворенням безпосередніх інформаційних каналів отримання даних, котрі допомагають ухвалювати ефективні рішення територіальним менеджерам. Окрім того, контрольна функція виявляється у мінімізації відхилень між плановими та реальними показниками, нормативними і фактичними параметрами, що дасть можливість підвищити ефективність формування і використання фінансових ресурсів громадами. Аналітична функція передбачає проведення факторного аналізу отриманих відхилень з метою виявлення прихованих резервів поліпшення ефективності управління бюджетами територіальних громад.

У сфері поліпшення фінансування діяльності місцевого самоврядування українські науковці [6, с. 100] пропонують впровадження в систему управління концепції “розумного міста”, яка ґрунтується на принципах сталого розвитку, застосуванні цифрових технологій, формуванні й використанні ключових показників ефективності та їх впровадження в бюджетний процес територіальних громад. Головною складовою функціонування концепції

“розумного міста” є місцеві мешканці, територіальна влада та інші зацікавлені особи. Разом вони за допомогою сучасних інформаційних технологій об’єднуються в комплексну систему, яка має бути пов’язана з механізмом фінансового контролю з метою фактографічного забезпечення керованості бюджетів територіальних громад.

Таким чином, “розумне місто” стає складною інформаційною системою, яка з метою обліку й контролю збирає, опрацьовує та передає інформацію між різними стейкхолдерами для покращення якості отриманих суспільних благ у всіх сферах життя міста чи іншої територіальної громади. Крім обсягів інформації, швидкості її обробки та комунікації, місцевій владі також потрібна зручність засобів, за допомогою яких усі громадяни відповідної місцевості могли б бути долучені до створення та реалізації концепту “розумного міста”. Для здійснення обліку й фінансового контролю потрібно спонукати громаду та зробити легкі застосунки, які б давали можливість їх доступно опанувати та користуватися кожному членові територіальної громади [2, с. 100].

Перший рівень складається з об’єктів інфраструктури територіальної громади, які містять різні індикатори або параметри, що фіксуватимуть основні показники ефективності та за допомогою мережі “Інтернет” передаватимуть їх на вищий рівень. На другому рівні забезпечується накопичення даних щодо показників ефективності та їх опрацювання в спеціальному центрі аналітичної обробки, що дає можливість у подальшому планувати різні потреби в ресурсах і кошти для них. На завершальному, третьому рівні містяться різні інтерфейси та додатки, що є доступними для жителів громади й за допомогою яких вони можуть мати діалог із місцевою владою та її виконавчими органами [2, с. 101].

Для автоматизації концепту “розумного міста” є основоположною розробка системи показників ефективності, яка має охопити всі сфери місцевого управління територіальною громадою. Кількісна оцінка впливів та результатів відображає цілі місцевого управління, а отже, і місцевих фінансів і в плануванні необхідних ресурсів, і в їх використанні для підтримання

життєдіяльності територіальної громади. Ураховуючи значну кількість факторів в автоматизованій системі “розумного міста”, роль бухгалтерського обліку та фінансового контролю полягає й у реалізації функції інформування та підзвітності, і в забезпеченні комунікативної функції між місцевим самоврядуванням та жителями територіальної громади [2, с. 101].

Надання місцевим органам влади значних повноважень передбачає необхідність здійснення ефективного фінансового контролю з метою протидії злочинам у сфері управління сучасними територіальними громадами і притягнення до відповідальності осіб, винних у фінансових правопорушеннях. Водночас сьогодні в Україні немає окремого нормативного акту, який би регламентував організацію і проведення фінансового контролю державою, а його загальні основи закладено у Законі України “Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні”. Вважаємо за необхідне виокремити окремий розділ у цьому законодавчому акті, який би висвітлював особливості проведення державного фінансового контролю за діяльністю територіальних громад України.

Наявність порушень у процесі управління бюджетними ресурсами територіальних громад сьогодні, зазвичай, є наслідком функціонування системи державного фінансового контролю з низькою ефективністю. Причиною недотримання бюджетного законодавства є навмисні злочинні дії та неправильне тлумачення або незнання нормативно-правових актів у цій сфері. Загалом це призводить до нераціонального використання фінансових ресурсів бюджетами територіальних громад.

В умовах посилення євроінтеграційних процесів органи державного фінансового контролю України (Рахункова палата, Державна аудиторська служба) співпрацюють з міжнародними організаціями (INTOSAI, EUROSAI), які допомагають отримати необхідну інформацію, оптимізувати понятійний апарат у секторі аудиту публічних фінансів, сприяють професійній співпраці та надають відповідну підтримку. З метою поліпшення організації державного фінансового контролю доцільно усунути прогалини у вітчизняному

законодавстві, підвищити фаховий рівень працівників контролюючих інституцій, які працюють на рівні територіальних громад, посилити відповідальність за реалізацію злочинних задумів у сфері місцевих фінансів.

Отже, управління бюджетами територіальних громад проходить під постійним наглядом інститутів державного фінансового контролю, а забезпечення підвищення його ефективності сприятиме залученню громадськості до його здійснення за допомогою сучасних цифрових технологій (на прикладі розумного міста). Поєднання державного і громадського контролю допоможе підвищити прозорість бюджетного процесу на місцевому рівні та дасть змогу ефективно використовувати залучені фінансові ресурси й мотивуватиме до зростання потенціалу місцевих бюджетів територіальних громад в Україні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні з метою поліпшення механізму фінансування територіальних громад доцільно реалізувати такі заходи: суттєво наростити результативність і цілеспрямованість у сфері використання бюджетних ресурсів за допомогою побудови дієвих механізмів аналізу ефективності та впливу громадськості на ці процеси; подолати дисбаланси між державними і місцевими обов'язковими платежами; модернізувати відповідно до сучасних вимог механізм надання міжбюджетних трансфертів (удосконалити систему фінансування за рахунок субвенцій); залучати на вигідних умовах гранти від міжнародних інститутів, використовувати допомогу від зарубіжних країн-партнерів, мобілізувати кошти за світовими програмами інвестування у важливі суспільні проєкти; підвищити ефективність долучення до процесу формування фінансових ресурсів територіальних громад, суб'єктів господарювання та малого бізнесу на основі започаткування партнерських відносин; використовувати позикові інструменти залучення ресурсів та нарощувати ефективність використання наявних коштів; створити необхідні умови для залучення мешканців громади то моніторингу

доходів і видатків бюджету території; посилити вплив населення громади на ухвалення рішень інститутами місцевої влади щодо виконання бюджетів.

Управління бюджетами територіальних громад повинно проходити під постійним наглядом інститутів державного фінансового контролю, а підвищення ефективності якого сприятиме залучення громадськості до його здійснення за допомогою сучасних цифрових технологій (на прикладі розумного міста). Поєднання державного і громадського фінансового контролю за використанням фінансових ресурсів допоможе підвищити прозорість бюджетного процесу на місцевому рівні та дасть змогу ефективно використовувати залучені кошти в умовах сьогодення. Запорукою розв’язання окреслених завдань є реалізація реальних реформ, які будуть стосуватися усієї системи публічних фінансів на місцях з урахуванням проведеної децентралізації влади та на підставі розроблення довготермінового плану фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування.

Література

1. Бортняк В. А. До питання про здійснення фінансового контролю на місцевому рівні // Академічні візії. 2022. Вип. 10-11. С. 58 – 66.
2. Василевська-Смаглюк О., Гура Н., Дерун І., Шевчук В. Концептуальні засади обліку та контролю бюджетів територіальних громад у воєнний час та в повоєнний період // Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. №1(48). С. 91 – 104.
3. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2024).
4. Клименко А. М. Роль податків у формуванні доходів місцевих територіальних громад та їх вплив на їх соціально-економічний розвиток // Наукові перспективи. 2022. №9(27). С. 232 – 245.
5. Лютий І., Карпич А., Зубченко В. Державний фінансовий контроль як чинник ефективного використання коштів місцевих бюджетів // Світ фінансів. 2021. Вип. 4. С. 53 – 62.

6. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.10.2024).
7. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень “IBSED”. URL: <http://www.ibser.org.ua> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Письменний В. В. Забезпечення самостійності місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації // Вісник соціально-економічних досліджень. 2021. №1 (76). С. 144 – 156.
9. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз // Економічні студії. 2021. №1(31). С. 130 – 137.
10. Туліка С. К., Торбич А. В., Продеус О. В., Івачевський А. М., Стасюк П. В., Гарбуз М. О. Державний фінансовий контроль об’єднаних територіальних громад // Академічні візії. 2024. Вип. 28. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/910> (дата звернення: 10.10.2024)

References

1. Bortniak, V.A. (2022), “To the issue of financial control at the local level”, *Akademichni viziyyi*, vol. 10-11, pp. 58-66.
2. Vasylevska-Smaglyuk, O. Gura, N. Derun, I. and Shevchuk, V. (2023), “Conceptual principles of accounting and control of budgets of territorial communities in wartime and in the postwar period”, *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1(48), pp. 91-104.
3. State budget web portal for citizens (2024), available at: <https://openbudget.gov.ua> (accessed: 10 october 2024).
4. Klymenko, A.M. (2022), “The role of taxes in the formation of incomes of local territorial communities and their impact on their socio-economic development”, *Naukovi perspektyvy*, vol. 9(27), pp. 232-245.
5. Lyuty, I. Karpych, A. and Zubchenko, V. (2021), “State financial control as a factor of effective use of local budget funds”, *Svit finansiv*, vol. 4, pp. 53-62.

6. The official site of the State Treasury Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (accessed: 10 october 2024).
7. The official site of the Institute of budget and socio-economic research (2023), available at: <http://www.ibser.org.ua> (accessed: 10 october 2024).
8. Pismennyi, V.V. (2021), “Ensuring the independence of local budgets in the conditions of financial decentralization”, *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1(76), pp. 144-156.
9. Sydor, I. P. and Koval, S. L. (2021), “Financial aspects of functioning of territorial communities: theoretical and conceptual section”, *Ekonomichni studiyi*, vol. 1(31), pp. 130-137.
10. Tulika, S.K. Torbych, A.V. Prodeus, O.V. Ivachevskyi, A.M. Stasyuk P.V. and Garbuz, M.O. (2024), “State financial control of united territorial communities”, *Akademichni viziyyi*, Vol. 28, available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/910> (accessed: 10 october 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2024 р.